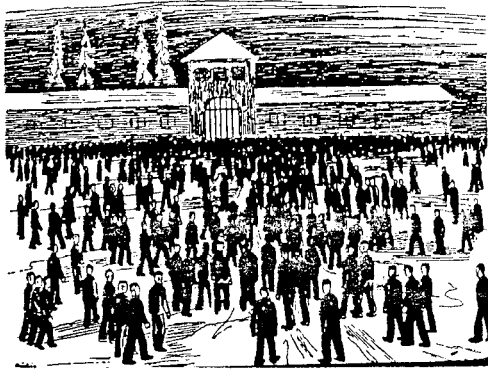

GRINI — Norges største fangeleir

Morgenstund på Grini. Tegning: Reidar Aulie.

Det stedet her i landet som skulle bli kjent og beryktet som fangeleir, var Grini i Bærum ved Oslo. Det nye kvinnefengslet ble gjort om til konsentrasjonsleir etter tysk mønster, med piggtårn, straffearbeid, enkeltstraffer og fellesstraffer i alle tenkelige former.

Men fangene dannet allikevel et slags samfunn seg imellom. De prøvde å holde motet oppe så godt de kunne, og noen av dem satte i gang med foredrag eller allsang i «fritida».

En av de Grini-fangene som ble mest mishandlet av tyskerne, var direktør Lauritz Sand. Han ble kjent som mannen som sa NEI, tross pinsler og umenkelige forhold. Like ved Grini er det reist en støtte over Sand, med det ene ordet NEI hogd inn i steinen.

På sitt meste rommet Grini ca. 5400 fanger. Nærmere 20 000 personer ble i løpet av krigen anbrakt her for kortere eller lengre tid.

Fangene ble behandlet som dyr eller verre enn det, dyr blir jo sjelden slått eller sparket. Det var straffearbeid, enkeltstraffer og fellesstraffer i alle tenkelige former.

Men fangene dannet allikevel et slags samfunn seg imellom. De prøvde å holde motet oppe så godt de kunne, og noen av dem satte i gang med foredrag eller allsang i «fritida».

En av de Grini-fangene som ble mest mishandlet av tyskerne, var direktør Lauritz Sand. Han ble kjent som mannen som sa NEI, tross pinsler og umenkelige forhold. Like ved Grini er det reist en støtte over Sand, med det ene ordet NEI hogd inn i steinen.

På sitt meste rommet Grini ca. 5400 fanger. Nærmere 20 000 personer ble i løpet av krigen anbrakt her for kortere eller lengre tid.

Etterretningstjenesten

Etterretningstjenesten var et kapittel om vågemot, år-våkenhet, kombinasjonsevne og utholdenhet.

En sektor innenfor denne tjenesten var av dags-aktuell natur og gjaldt i første rekke den tyske marines virksomhet i norske farvann. Som agenter ble nyttet nordmenn, utdannet i Storbritannia og sendt hjem i hemmelighet, utstyrt med radiosamband. I løpet av krigen ga de nær 6000 meldinger, og når norskekysten ble en kirkegård for viktige deler av den tyske orlogsmarine, skyldtes det ikke minst disse unge menn, ca. 200 i alt.

Etterretningstjenesten for øvrig ble startet på initiativ av nordmenn hjemme. Den tok sikte på hva tyskerne ellers foretok seg i Norge. Nasjonal Samling var også jevnlig i søkelyset.

Arbeidet ble tatt opp alt sommeren 1940 av spredte grupper og etterhvert oppsto organisasjoner som spente over hele landet eller store deler av det. De ga seg merkelige navn så som XU, RMO, 830S, S og S og E og E. Tilsammen teller de flere tusen aktive, blant dem mange kvinner.

Organisasjonene sendte rapporter om de tyske styrkers gruppering og virksomhet i Norge, om anlegg av kystfestninger og flyplasser, om produksjon av betydning for tysk krigføring og opplysning om jernbaner, kysttrafikk og telekommunikasjoner.

I flere tilfelle lyktes det også å få tak i tyske hemmelige dokumenter av stor verdi.

Gjennom den norske legasjon i Stockholm kom i krigens løp 20 000 rapporter til London — etterhvert også mange meldinger direkte pr. radio.

Opplysningene fra Norge, ble samlet, studert og føyd inn i sin større sammenheng av en stab på etterhvert mer enn 100 distrikts- og fagspesialister ved Forsvarets overkommando.

Det rikholdige etterretningsmateriale ga grunnlag både for effektiv planlegging av alternativer for Norges frigjøring og for mange vellykkede sabotasjeaksjoner som samtidig kunne gjennomføres på en skånsom måte som mulig overfor norske liv og verdier.

Denne tjenesten representerte et stort aktivum også for Hjemmefronten, både når det gjaldt å verge seg overfor tyske aksjoner og aktiv innsats mot fienden.

Etterretningstjenesten var rettet mot tyskernes nervesentra, de visste det og søkte å hindre den med alle midler.

Gull for 240 millioner i 1500 kasser

Det var ikke berre kongehus og regjering som kom seg bort i tide fra Oslo. På statsråd Torps initiativ vart gullbeholdninga i Noregs Bank, i alt 240 millionar kr i gull, køyrd ut av byen om morgonen den 9. april. Gullet vart fordelt på 1534 kasser.

Første etappe var Lillehammer. Her vart det på Jørstadmoen teke ut 30 mann som skulle sørge for at gullet vart teke til ein sikrere stad. Det vart ei uvanleg dramatisk ferd. Leiaren var ingeniør Fredrik Haslund og ein av dei beste hjelparane var Nordahl Grieg, ein av dei 30 soldatane frå Jørstadmoen. Ferda oppover Gudbrandsdalen var dramatisk med tyske fallskjermtroppar i

fjellet. Men enda meir dramatisk vart ho under bombe-regnet i Andalsnes og i det brennande Molde.

Gullet skulle her takast om bord i ein engelsk kryssar, men berre ein del kom med. Kryssaren måtte leggje ut frå kaia fordi dei tyske flyva vart for nærgående. Og Haslund, Nordahl Grieg og dei andre karane vart ståande med gullbehandlinga på den brennande bryggja.

Det vart ny omlasting i bilar og i små fiskarfartøy. Og etter sju vekers skiftande, spennande episodar kom gullet vel fram til regjeringa i Tromsø. Derfrå gjekk det vidare til London og New York.

Eksplisjonsulykken på Filipstad

Søndag 19. desember litt før klokken halv tre om ettermiddagen skjedde en voldsom eksplosjon på Filipstadkaia i Oslo. Et lagerskur ble sprengt i luften. Brannen bredte seg til andre lagre og så til kontorer og bolig-hus i nærheten. Over mesteparten av Oslo regnet det med bygningsdele, granater og raketter. Titusener av vindusru-ter ble knust, og varer fra butikkene lå mange steder strødd utover fortauet.

Utover kvelden og natten ble hele Oslo opplyst av ildskjæret fra brannene, som varte i et døgn. 29 bygninger ble total-skadd, og 1500 andre mer eller mindre skadd. I alt 47 nordmenn mistet livet i tillegg til et ukjent antall tyskere, flere hundre ble såret.

Brannen oppsto under lossing av ammunisjon fra den tyske båten Selma, som lå ved Filipstadkaia, vest for Rådhuset. Den bredte seg til lagerskuret som var fylt med ammunisjon, og dermed gikk det i luften. I alt regner man med at over 1200 tonn sprengstoff ble antent.

34 dødsdommer etter likvidering av Siposjef

Siposjefens siste bilur.

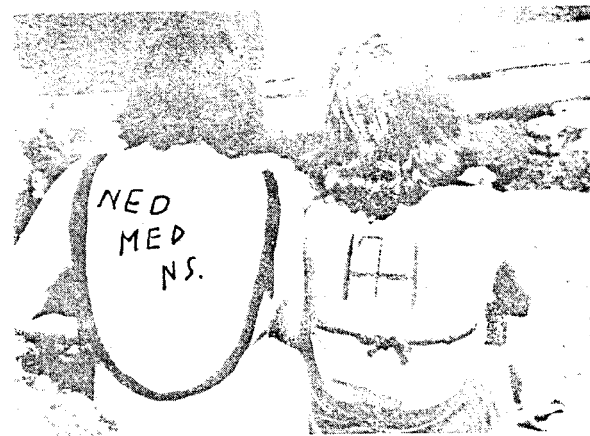
1. februar likviderte folk fra Hjemmefronten generalmajor Karl A. Marthinsen, sjefen for Sikkerhetspolitiet. Han ble skutt i sin bil ved Blindern, utenfor Oslo, da han var på vei til kontoret om morgenen. Sjåføren ble nærst såret.

Likvideringen av Marthinsen skjedde etter vedtak i Hjemmefrontens ledelse. Man hadde mottatt rapporter om at generalmajoren hadde planer om å mobilisere partiets kamporganisasjoner for å bruke dem mot hjemmestyrkene i krigens slutt-fase. Hans nærmeste mål var å sikre seg kontrollen over Politidepartementet. For HL var det en vanskelig avgjørelse. På den ene side følte man et behov for å eliminere en brutal og nesten-silos fiende, på den annen side visste man at dette ville medføre omfattende represalier.

Reaksjonen lot ikke vente på seg. I løpet av de to følgende dager bragte avisene kunnin-ger om 34 dødsdommer

ved Politidepartementets og NS' særdomstoler, 21 ved tysk standrett. Dommene ble begrunnet med at de domte hadde deltatt i illegale virksomheter og begått terrorhandlinger eller mord. En stund overleiet HL, å svare med «løkestrøk» men lot tanken falle.

Det skulle vise seg at ikke alle dødsdommene ble «ssekvert». Fem av de «henrettede» ble gjenfunnet i en celle på Mof-lergaten 19. den 7. mai, den uforglemmelige kvelden da den svenske sjefen for polititroppene i Sverige, dr. Harry Söderman, kunnagjorde at alle politiske fan-ger skulle slippes. Blant de utstykket romningstropp fra Akershus hadde de fem — Arne Nilsen, Karl Nilsen, Ragnar Solbø, Frank Lorant, Kristian-sen og Johan Schau — mistet en vond tilvarelse. De hadde hadde de sattet med håndjern, hatt lite mat og nesten ikke vann. De hadde gitt opp alt håp da be-frielsen kom.

«Ned med NS»-bater i demonstrasjon på

Gutta på skauen

Allerede første dag av AT-registreringen hadde politiet gått til arrestasjon på åpen gate av personer i den aktuelle alder — årsklasse 1921, 1922 og 1923. Fra tidligere — bl.a. ved studentrestasjonene høsten 1943 — visste man at folk ikke kunne føle seg trygge i sitt hjem eller på arbeidsplassen. Å «gå i dekn-ning» på vanlig måte ga heller ikke den nødvendige trygghet.

Det ble til at tusener av gutter søkte til skogs, særlig fra de større byene i Østlandsområdet. De første meldinger tydet på at 10 000 gutter befant seg rundt i skogene. Etter et par uker ble dette antallet modifisert en god del, men det var fortsatt be-tydelig: Bare i Oslomarka lå det omkring 3000 mann, 1500 kam-

perter i skogene i Nedre Tele-mark og flere hundre utenfor andre tettbebyggelser på Øst-landet.

«Rømlingene» ble snart kjent under kjelnavnet «Gutta på skauen». Og de kunne sakens trenge folkets velvilje.

Først og fremst trengte guttene tilførsel av mat. Til å be-gynne med trådte slekt og ven-ner støttende til. Det skortet ikke på viljen til å hjelpe: Folk tok av sine slunkne matbehold-ninger for å vise sin sympati med «Gutta på skauen», etter hvert kom grossistfirmaer, kjøp-menn og bønder med.

Men forsyningstjenesten må-te organiseres på en annen måte, og etterhvert ble forsyn-inger fra Svenske- og Danske-

hjelpen kanalisert til dem som lå på skauen. Snart fikk man opp-rettet et eget forsyningsutvalg. Takket være kontakter i For-syningsdepartementet skaffet man anvisninger på varer og sørget for at transport og di-stribusjon gikk klar av tyske kontroller.

«Gutta på skauen» kunne ikke bli liggende for lenge der de var. Stedene ville bli kjent blant lokalbefolkningen, og in-formasjonen ville flyte videre til tyskerne. Endel av guttene — noen få — kunne tas opp i Mi-lorg-avdelinger, 2000—3000 var det rom for i polititroppene i Sverige, endel fant arbeid og husly hos distriktets bønder.